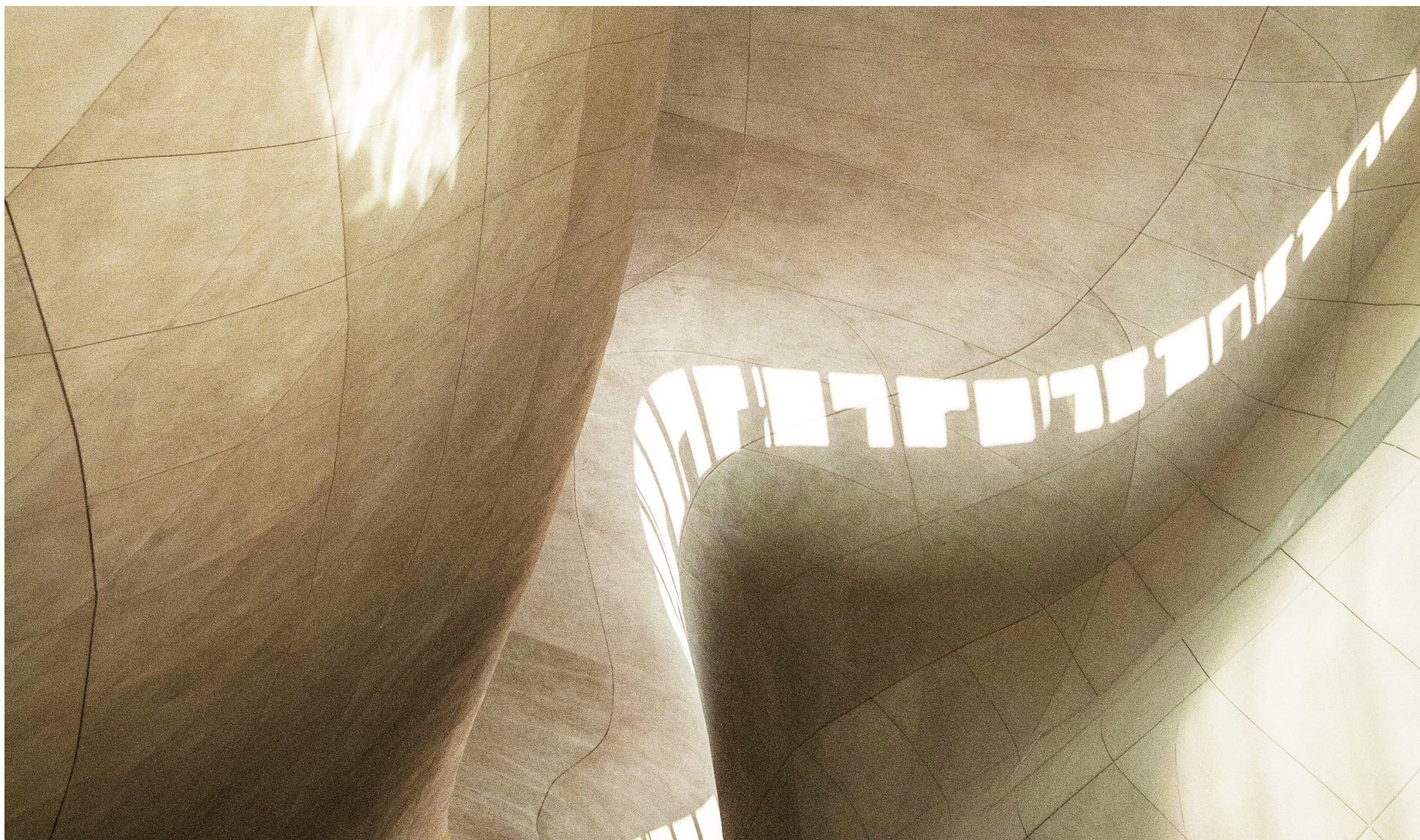

Przygotuj się do wizyty w Muzeum POLIN

Materiały pomocnicze dla nauczycielek i nauczycieli

Drogie Nauczycielki, Drodzy Nauczyciele

Trudno sobie wyobrazić współczesną światową kulturę, naukę czy ekonomię bez udziału Żydów – ich wpływ na kształtowanie zachodniej cywilizacji jest nie do przecenienia i dawniej, i dziś. Również historia Polski opowiedziana bez uwzględniania ich obecności i roli byłaby historią niepełną i niezrozumiałą. Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN powstało z myślą o zachowaniu pamięci o polskich Żydach. Ich blisko 1000-letnia obecność na ziemiach polskich, wkład w rozwój polskiej kultury i gospodarki, a także znaczenie dla dziejów diaspory żydowskiej na świecie są niezwykle ważne. Wybitny żydowski historyk prof. Jakub Goldberg twierdził, że „nie ma historii Żydów bez historii Polski i historii Polski bez historii Żydów”. Wierzymy, że te prawdziwe i mądre słowa powinny przyświecać Wam – osobom uczącym i wychowującym

polską młodzież – w codziennej pracy. Właśnie dlatego kierujemy do Was niniejszy pakiet edukacyjny, którego celem jest nie tylko dostarczenie podstawowej wiedzy o Muzeum POLIN i jego programie, lecz także przybliżenie kilkusetletniej historii polskich Żydów. Z wieloma wątkami, które tu zostały jedynie zasygnalizowane, będziecie mogli wraz z uczniami zapoznać się dokładniej podczas zwiedzania wystawy stałej.

Zapraszamy do przeżycia wspaniałej i inspirującej podróży przez 1000 lat historii polskich Żydów. Mamy nadzieję, że dzięki tej publikacji będzie Wam łatwiej rozmawiać z uczniami i uczennicami o doświadczeniu, jakim będzie dla nich wizyta w Muzeum POLIN – przygotować ich do tego wydarzenia i odpowiedzieć na najważniejsze pytania na temat Żydów i ich historii.

Kim są Żydzi?

starożytność ▶▶▶

Żydzi, inaczej Hebrajczycy, to lud semicki zamieszkujący w starożytności tereny Bliskiego Wschodu. Ich dzieje z tego okresu są znane przede wszystkim z Biblii hebrajskiej (Starego Testamentu) i ze świadectw archeologicznych. Historię narodu żydowskiego rozpoczyna tzw. okres patriarchów (ok. 1800 – ok. 1500 r. p.n.e.). Księgi biblijne przedstawiają też historię niewoli egipskiej i exodusu (wyjścia z Egiptu i wędrówki przez pustynię), opanowania i zasiedlenia Kanaanu, ustanowienia i rozwoju Królestwa Izraela, a następnie jego rozpadu i podziału na oddzielne królestwa: Judy i Izraela, aż do upadku obu królestw kolejno w wiekach VIII i VI p.n.e. wskutek inwazji Asyrii i Babilonii. Losy Żydów na wygnaniu oraz powroty do własnej ziemi i odbudowa życia w Judei w wiekach V i IV p.n.e. zamykają dzieje biblijne.

W kolejnych okresach Żydzi znaleźli się pod wpływem dominującej w basenie Morza Śródziemnego kultury hellenistycznej, a następnie rzymskiej. Dzięki grece po raz pierwszy udostępnili i rozpowszechnili własną historię i religię poza kręgiem żydowskim. Pomimo rozkwitu Judei i diaspory żydowskiej pod panowaniem rzymskim wielkie powstania i wojny z Rzymem w wiekach I i II doprowadziły do zniszczenia Judei jako centrum życia żydowskiego i Jerozolimy ze Świątynią jako centrum judaizmu. Upadek w 135 r. powstania Bar Kochby, ostatniego zrywu przeciwko okupacji rzymskiej, uważa się za początek okresu wielkiej diaspory, czyli rozproszenia i migracji Żydów, który zakończył się w 1948 r. wraz z odtworzeniem państwa żydowskiego w jego historycznej kolebce.

od średniowiecza do czasów nowożytnych ▶▶▶

We wczesnym średniowieczu Żydzi cieszyli się względną autonomią. W państwie perskim (Babilonii) stworzyli silne i wpływowe centra intelektualne, których największym osiągnięciem było zredagowanie Talmudu (początek VI w.) – uporządkowanego, spisane go zbioru całości nauczania judaizmu. Talmud Babiloński do dzisiaj pozostaje dla Żydów fundamentalnym tekstem, tłumaczącym zasady wiary i praktyki judaizmu.

W wyniku ekspansji chrześcijaństwa i islamu w okresie późnego antyku i średniowiecza Żydom nadano status ludności podporządkowanej. W krajach islamu ludność żydowska, jako „naród księgi”, była postrzegana i traktowana stosunkowo dobrze. W krajach chrześcijańskich gorsze traktowanie i narastające od czasów wypraw krzyżowych wybuchy przemocy wobec Żydów wynikały z doktryny Kościoła, według której Żydzi powinni być tolerowani, ponieważ byli świadkami życia Jezusa i jego męki, a jednocześnie mieli żyć w poddaństwie wobec chrześcijan, gdyż nie uznali go za mesjasza. Deklaracjom tolerancji przeczyły jednak często przymusowe nawrócenia, demonizowanie wizerunku Żydów oraz wybuchy skierowanej przeciw nim przemocy.

Życie w rozproszeniu i wpływ miejscowej kultury spowodowały, że ludność żydowska podzieliła się na kilka grup etniczno-kulturowych różniących się językiem i obyczajem. Główne grupy rozwinęły się w średniowieczu na Półwyspie Iberyjskim, skąd rozprzestrzeniły się później na kraje Maghrebu (Sefardyjczycy posługujący się językiem ladino) i na ziemię centralnej oraz wschodniej Europy (Aszkenazyjczycy używający języka jidysz). Do dzisiaj tę różnorodność daje się zauważyć w tradycji i kulturze – od zwyczajów kulinarnych aż po odmiennie skodyfikowane zasady praktyki religijnej. Od XVIII w. w judaizmie zaczęły pojawiać się nowe nurty. Największym stał się z czasem nurt religijno-społeczny o charakterze mistycznym – chasydyzm. W XIX w. na fali żydowskiego oświecenia (haskali) wyłoniła się grupa maskilów, który zdecydowali się uczestniczyć w życiu kraju osiedlenia. Z czasem rozwinął się nurt judaizmu reformowanego (postępowego). Osobnym zjawiskiem wynikającym z przyspieszonej modernizacji społeczeństw w XIX w. były integracja i akulturacja Żydów. Sprawiły one, że Żydzi zaczęli mieć podwójną identyfikację narodową czy kulturową. Zdarzało się też, że całkowicie odchodzili od tożsamości żydowskiej i życia związanego z pierwotną wspólnotą.

Kim są Żydzi?

▶▶▶ świat żydowski od XIX wieku do dzisiaj

W epoce nowożytnej, od wieku XVI aż do II wojny światowej, najważniejszym kulturowo i najsilniejszym demograficznie obszarem zamieszkiwania Żydów były tereny Europy Centralnej i Wschodniej, przede wszystkim ziemie wchodzące w skład Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Na przełomie XIX i XX wieku (wskutek wielkiej emigracji Żydów z Europy) drugim największym skupiskiem diaspory stały się Stany Zjednoczone. W wyniku II wojny światowej i Zagłady, podczas której zamordowano 6 mln Żydów europejskich (w tym 3 mln Żydów polskich), Europa po tysiącu latach przestała być głównym ośrodkiem życia żydowskiego na świecie. Obok Stanów Zjednoczonych w okresie po II wojnie światowej nowe centrum życia żydowskiego rozwinęło się w państwie Izrael utworzonym w 1948 r. w efekcie wieloletnich wysiłków międzynarodowego ruchu syjonistycznego, organizacji i partii żydowskiego ruchu narodowego, które nakłoniły wiele tysięcy Żydów do emigracji i odbudowy własnego państwa w jego dawnej kolebce.

Rozwój syjonistycznego osadnictwa żydowskiego w Palestynie jeszcze przed ustanowieniem państwa Izrael doprowadził do rozbudzenia arabskiego ruchu narodowego i narastania sprzeciwu wśród arabskiej części ludności Palestyny wobec tworzącego się państwa żydowskiego. Obecnie konflikt w samym Izraelu oraz na obszarze Bliskiego Wschodu stanowi nadal poważny problem polityki międzynarodowej i jest ściśle powiązany z problemem terroryzmu bazującego na radykalizmie islamskim.

Zagładę narodu żydowskiego dokonaną przez nazistowskie Niemcy i ich sojuszników w latach 1933-1945, bezprecedensową w skali i sposobie realizacji zbrodni ludobójstwa poprzedzały wieki antyżudaizmu i antysemityzmu. Po Zagładzie i po utworzeniu państwa Izrael Kościół Katolicki oraz inne kościoły chrześcijańskie zmieniły swoje nauczanie na temat judaizmu i nastawienie wobec Żydów. Dzięki przełomowej zmianie na Soborze Watykańskim II i w nauczaniu posoborowych papieży oraz dzięki otwarciu się środowisk żydowskich na kościoły chrześcijańskie dobrze rozwija się partnerski dialog chrześcijańsko-żydowski.

Z powodu konfliktu izraelsko-palestyńskiego o wiele słabiej prowadzony jest dialog między światem islamu i światem żydowskim, zarówno w Izraelu, jak i w diasporze.

Obecnie na świecie żyje około 14 mln Żydów – ok. 6 mln w Izraelu, ok. 5,7 mln w Stanach Zjednoczonych. Inne większe skupiska żydowskie znajdują się we Francji, Kanadzie, Wielkiej Brytanii, Federacji Rosyjskiej oraz w Argentynie. Modele żydowskiego życia, instytucjonalne i filozoficzne, w całej światowej diasporze są obecnie kształtowane przez najsilniejszy i najbardziej kreatywny ośrodek amerykański. Jego cechami wyróżniającymi są inkluzywność i pluralizm – poszerzanie dotychczasowych i szukanie nowych pól dla żydowskości indywidualnej i kolektywnej. W Izraelu, poza zamkniętym ale też i stale rosnącym w siłę środowiskiem charedim (Żydzi ultraortodoksyjni), żydowskość jest przeżywana i realizowana przede wszystkim w kategoriach

obowiązku zamieszkiwania w Izraelu, pracy na jego rzecz i czynnego stawiania w jego obronie. W tym syjonistycznym rozumieniu żydowskości dopiero spełnianie tych podstawowych zadań, niezależnie od posiadanych innych cech żydowskich, czyni daną osobę „pełnym” Izraelczykiem i Żydem.

W Polsce po demokratycznym przełomie 1989 r. życie żydowskie rozwija się według modelu amerykańskiego. W niewielkiej społeczności (w spisie powszechnym w 2011 r. ponad 7 tys. osób zadeklarowało pochodzenie żydowskie) funkcjonuje jednocześnie i ulega dynamicznym przemianom wiele różnych organizacji i instytucji społecznych, kulturalnych, edukacyjnych, religijnych czy pokoleniowych.

Wielorakie tożsamości współczesnych Żydów

▶▶▶ świat żydowski od XIX wieku do dzisiaj

Współcześni Żydzi odczuwają przynależność do „globalnej żydowskiej wioski, choć głęboko zróżnicowanej wewnętrznie” (J. Webber). Na wspólnotową tożsamość Żydów wpływały przede wszystkim czynniki i standardy wewnętrzne, wśród których wybijało się przekonanie o jedności i trwałości narodu żydowskiego jako otwartej grupy etnicznej przechowującej wspólnotowe wartości, z etycznym monoteizmem jako naczelną cechą wyróżniającą i nobilitującą „naród wybrany”. Podstawą posiadania prawa przynależności do narodu żydowskiego jest kryterium pochodzenia. Klasycznie według halachy (normatywne zasady judaizmu ortodoksyjnego) Żydem lub Żydówką jest się po żydowskiej matce. Współcześnie ta definicja ulega w świecie żydowskim rozszerzeniu.

W Izraelu (przy ubieganiu się o prawo do osiedlenia) i w środowiskach nieortodoksyjnych akceptowana jest także żydowskość osób posiadających żydowskich przodków z dowolnej strony w drugim czy nawet dalszym pokoleniu. Jednocześnie identyfikację żydowską od czasów najdawniejszych kształtują zmienne wyobrażenia o zewnętrznym świecie nieżydowskim, także o tym, kto Żydem jest, a kto już nie.

Żyjąc w rozproszeniu, Żydzi zaczęli się dzielić na grupy geograficzno-kulturowe. Każdą z nich charakteryzuje zbiór cech własnych. W wielkiej rodzinie Aszkenazyjczyków wyróżniają się Jekes (Żydzi niemieccy), Polaks (Żydzi polscy), Litwakes (Żydzi litewscy), Galicjaners (Żydzi galicyjscy). Na obszarze basenu Morza Śródziemnego zamieszkali Sefardyjczycy, pochodzący z Hiszpanii i Portugalii. Ale żyjąc wśród nich, swojej odrębności do dzisiaj strzegą Żydzi włoscy (Italkim) czy greccy (Romaniotes). Na obszarach arabskich (głównie w Egipcie, Iranie i Iraku) wykształciła się duża społeczność „Żydów Wschodu” (Mizrachim), a wśród nich podgrupy szczególnie charakterystyczne, jak Żydzi jemeńscy (Tejmanim).

Wielorakie tożsamości współczesnych Żydów

W XIX w. kryterium etniczno-wyznaniowe żydowskości przestało być miarą powszechnie obowiązującą. Pojawiły się linie wewnętrznego podziału Żydów według kryterium ideologicznego, różnice religijne i obyczajowe między chasydami, mitnagdami i maskilami. Na początku XX w. rozpowszechnienie socjalizmu i syjonizmu, świeckich żydowskich ruchów politycznych, doprowadziło do podziału wedle nowego kryterium: na osoby religijne i niereligijne. Po Zagładzie pojawiła się kategoria Ocalałych oraz ich potomków (Drugie Pokolenie, Trzecie Pokolenie), czyli tych wszystkich osób, które niosą szczególny rodzaj świadectwa z powodu traumatycznego doświadczenia własnego lub dziedzicznego. Wreszcie – po założeniu państwa Izrael – wszystkich współczesnych Żydów możemy dzielić na tych, którzy mieszkają w Izraelu (lub planują tam zamieszkać) oraz osoby na stałe mieszkające poza Izraelem.

Głównymi składnikami dziedziczonej i zarazem konstruowanej tożsamości współczesnych Żydów są: pochodzenie i rodzina, poczucie przynależności do lokalnej historii i kultury, wybory między świeckością a praktykami i zachowaniami religijnymi, relacje z globalną i lokalną społecznością żydowską, oddziaływanie Zagłady oraz stosunek do państwa Izrael. W tych dużych kategoriach istnieje wiele elementów szczegółowych, które u poszczególnych osób uwidaczniają się z różną siłą. Wiek XX najmocniej wpłynął na świat żydowski i odtąd redefiniuje żydowską tożsamość indywidualną oraz postrzeganie Żydów przez samych siebie jako zbiorowości. Grupą, która nie

chce tego uznać, są charedim. Nie zgadzają się z tym, że Żydzi muszą się na nowo definiować z powodu nowoczesności, faktu Zagłady czy pojawienia się państwa Izrael. Dla nich jedyną prawdziwą tożsamością żydowską jest ta z epoki przednowoczesnej, wyłącznie etniczno-wyznaniowa. U pozostałych Żydów tożsamość jest w różnym zakresie i nasileniu postmodernistyczna: autonomiczna, wieloraka i dynamiczna. Od jednostki zależy, jaki kształt przybiera jej „dobrowolny akt samoidentyfikacji” żydowskiej (J. Webber).

Żydzi na ziemiach polskich

►►► średniowiecze

Pierwszymi Żydami na ziemiach polskich byli kupcy przemierzający szlaki handlowe łączące zachodnią Europę ze Wschodem. W okresie rozbicia dzielnicowego (XII-XIV w.) osadnicy żydowscy znaleźli się wśród licznych przybyszów z Zachodu (kolonizacja na prawie niemieckim). Byli wśród nich i tacy, którzy ratowali się ucieczką przed nasilającym się w wielu krajach Europy zachodniej antyjudazmem i prześladowaniami ze strony chrześcijan. Znaleźli tu schronienie i dogodne warunki do pracy. Trudnili się głównie handlem, prowadzili działalność kredytową. Niektórzy zostawali księżęcymi mincerzami. Większość przywilejów z tego okresu została Żydom zagwarantowana tzw. Statutem kaliskim wydanym w 1264 r. przez księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego. Na nim wzorowano kolejne przywileje dla Żydów zamieszkujących poszczególne ziemie, a z czasem przywileje generalne (ogólnopolskie, od XIV w.). Żydzi otrzymywali na ich podstawie prawo osiedlania się i zarządzania własną społecznością, praktykowania religii oraz prowadzenia działalności handlowej i kredytowej. Mieli też zagwarantowane bezpieczeństwo i podlegali jurysdykcji władcy. Pod koniec XV w. ziemie polskie zamieszkiwało kilka tysięcy Żydów skupionych w ponad 100 koloniach liczących od kilku do kilkudziesięciu rodzin.

►►► czasy nowożytne

Rozwój Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVI i pierwszej połowie XVII w. sprzyjał napływowi kolejnych fal żydowskich osadników i rozwojowi gmin żydowskich. Wraz z nimi przesunęły się i powstały nowe centra intelektualne diaspory aszkenazyjskiej. To w Rzeczypospolitej działali sławni rabini, jak np. Mojżesz Isserles zwany Remu. Ekspansja polityczna i ekonomiczna szlachty polskiej na kresy południowo-wschodnie pozwoliła na masowy napływ Żydów na te tereny. Znajdowali zatrudnienie w powstających licznie latyfundiach magnackich i dobrach szlacheckich jako poborcy ceł i podatków, dzierżawcy, faktorzy magnaterii. Żydzi przyczyniali się do rozwoju miast w Rzeczypospolitej, pośredniczyli w lokalnej i dalekosiężnej wymianie handlowej, łączącej ziemie polskie z odległymi krajami zachodniej Europy oraz Wschodem. Żydzi polscy mieli także swoje instytucje samorządowe na szczeblu lokalnym, regionalnym i krajowym. Zarząd gminy był odpowiedzialny nie tylko za synagogi, łaźnie rytualne, szkoły czy cmentarze, ale też za utrzymanie czystości w dzielnicy żydowskiej, ochronę przeciwpożarową, bezpieczeństwo, opiekę nad chorymi i sierotami. Na szczeblu regionalnym i krajowym działały rady żydowskie. W drugiej połowie XVI w. został powołany centralny organ samorządu polskich Żydów, Sejm Czterech Ziem (Waad Arba Aracot), do którego kompetencji należało początkowo zbieranie podatków od gmin żydowskich w kraju i zasilanie skarbu królewskiego, z czasem także ustalanie nowych praw oraz rozstrzyganie konfliktów między gminami. Sejm żydowski reprezentował także społeczność żydowską wobec władcy, a często i Kościoła.

Liczba ludności żydowskiej szybko rosła. Na początku XVI w. w Polsce żyło od 5 do 30 tys. Żydów a w 1600 r. było ich już ok. 300 tysięcy.

Ważną cezurą w dziejach polskich Żydów było powstanie kozackie w 1648 r. pod wodzą Bohdana Chmielnickiego. Nigdy wcześniej żydowska społeczność Rzeczypospolitej nie doświadczyła przemocy na tak wielką skalę. Wizerunek kraju jako bezpiecznej przystani dla Żydów legł w gruzach.

Po XVII-wiecznych wojnach Rzeczpospolita dźwigała się ze zniszczeń. Szlachta zachęcała ludność żydowską do osiedlania się w swoich majątkach, magnateria chętnie sprowadzała ich do prywatnych miast. W połowie XVIII w. w około 1100 miejscowościach mieszkało blisko 750 tys. Żydów. Ich odrębność prawna i obyczajowa nie pozostawały niezauważone przez reformatorów państwa planujących i zabiegających o naprawę Rzeczypospolitej. Dyskutowano o tzw. kwestii żydowskiej rozumianej jako program uczynienia z Żydów pełnoprawnych obywateli państwa. Liczne projekty reform, także w dobie Sejmu Czteroletniego, nie zostały jednak zrealizowane. W wyniku przeprowadzonych przez państwa ościenne rozbiorów Żydzi polscy stali się poddanymi trzech rządzących absolutystycznie monarchów.

Żydzi na ziemiach polskich

►►► wiek XIX

Procesy społeczne zainicjowane w epoce Oświecenia trwały, obejmując wiek XIX. Wśród społeczności Żydów polskich zamieszkujących terytoria o różnej przynależności państwowej (Rosja, Austria, Prusy/Niemcy) zachodziły głębokie przeobrażenia ich statusu prawnego, świadomości, kultury, a także religijności. Żydzi stopniowo stawali się równoprawnymi obywatelami państw. Część ich elit usiłowała integrować się ze społeczeństwem krajów osiedlenia, pewna część Żydów opowiedziała się za „opcją polską” i brała udział w powstaniach zbrojnych przeciw państwom zaborczym. Wstrząsem dla żydowskich zwolenników integracji była fala pogromów na Żydach w Cesarstwie Rosyjskim, w tym w Warszawie, w latach 80. i powstanie nowoczesnego antysemityzmu. Natomiast ubogie masy starały się żyć zgodnie z tradycją nakazaną przez religię. Zwolennicy żydowskiego oświecenia (haskali) pragnęli unowocześnienia życia Żydów przy równoczesnym zachowaniu ich tożsamości, chcieli otworzyć się na świecką kulturę. Liczyło się szerzenie oświaty, poznawanie osiągnięć nauki i techniki. W sferze życia religijnego utrwały się podziały na wyznawców judaizmu rabinicznego, chasydyzmu (uznanego już w tym

okresie za prawowitą ortodoksję) oraz tzw. judaizmu postępowego. Żydzi coraz częściej angażowali się w nowe nurty ideowe i polityczne. Silne wpływy wśród nich miały socjalistyczny Bund oraz syjonizm, który za cel stawiał sobie odbudowanie żydowskiego państwa na ziemiach przodków w Palestynie. Na przełomie XIX i XX w. część Żydów zaangażowała się również w walkę o niepodległość Polski. W czasie I wojny światowej walczyli w Legionach Polskich i innych polskich formacjach wojskowych.

W wieku XIX historycy odnotowali znaczny wzrost liczby ludności żydowskiej na ziemiach polskich. Ich liczba około 1900 r. wynosiła ponad 3 mln. Żydzi zamieszkali w miastach i miasteczkach, w których ich do tej pory nie było, lub w których osiedlać się nie mogli. Warszawa stała się największym skupiskiem ludności żydowskiej na świecie. Palmę pierwszeństwa odebrał jej Nowy Jork wskutek wzbierającej fali emigrantów żydowskich z Europy Wschodniej. Na przełomie wieków z europejskiej części Imperium Rosyjskiego wyemigrowało 2,4 mln Żydów, z czego 80% skierowało się do Stanów Zjednoczonych.

Żydzi na ziemiach polskich

▶▶▶ w II Rzeczypospolitej

Po 1918 r. Żydzi podzielali nadzieje społeczeństwa polskiego na przyszłość w wolnym, niepodległym i demokratycznym państwie, w którym wszystkie narodowości i wyznania będą mogły zgodnie współżyć. Spadkiem po minionych epokach był znaczny odsetek mniejszości narodowych zamieszkujących II Rzeczypospolitą. Pod koniec lat 30. XX w. żyło w niej około 3,4 mln Żydów co stanowiło blisko 10% społeczeństwa polskiego. Była to ludność wybitnie miejska (zaledwie 4% utrzymywało się z pracy na roli). Społeczność żydowska uzyskała podstawy praw narodowych i równouprawnienie, gwarantowane Konstytucją oraz międzynarodowymi traktatami (tzw. mały traktat wersalski), do których respektowania zobowiązały się władze II RP. Mimo przejawów niechęci i wrogości życie polityczne Żydów polskich było wyjątkowo intensywne, a ich kultura wspaniale się rozwijała. Jako obywatele II RP otrzymali prawa wyborcze. Przedstawiciele żydowskich partii politycznych weszli do parlamentu, byli też bardzo aktywni na szczeblu samorządowym. W dwudziestoleciu międzywojennym rozkwitała kultura żydowska tworzona w trzech językach: jidysz, hebrajskim i polskim. Działały żydowskie teatry, wytwórnie filmowe, wydawnictwa, redakcje gazet, grupy literackie. W Polsce znajdowały się centra

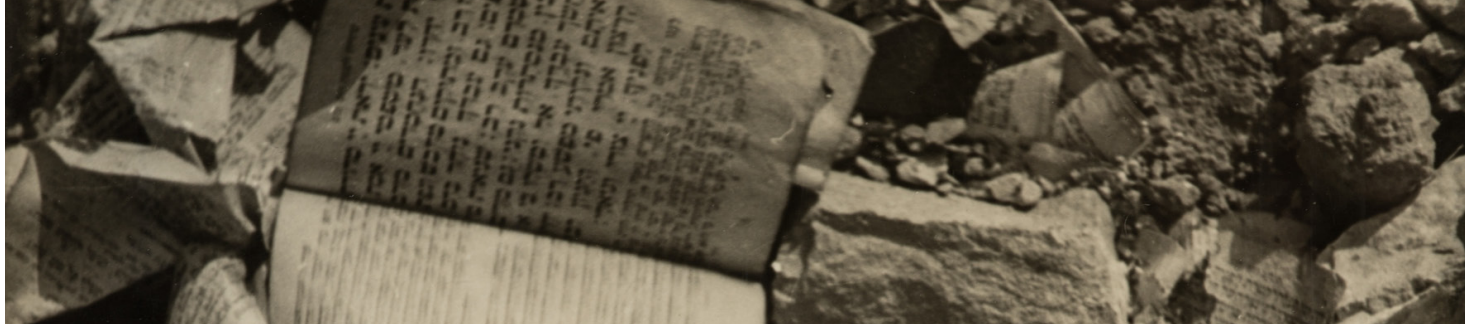
duchowości żydowskiej. Liczni chasydzi skupiali się wokół swoich cadyków. Uczniowie i studenci kształcili się w żydowskich szkołach, a niektórzy pobierali nauki w polskich szkołach i wyższych uczelniach. Żydowskie sportowcy brali udział w Makabiadach (żydowskie olimpiady), ale i zasilali polskie reprezentacje różnych dyscyplin sportowych i, odnosząc szereg zwycięstw, rozstawiali polski sport na świecie.

Jednak znaczna część społeczeństwa II RP odnosiła się do Żydów z niechęcią, a często wręcz wrogo. W drugiej połowie lat 30. cieniem na życiu politycznym i społecznym Żydów położył się rosnący antysemityzm. Wieloletni kryzys ekonomiczny doprowadził do zaostrzenia napięć społecznych. Przyniosły one wzrost zajęć antyżydowskich, których areną były zarówno targi w małych miasteczkach, jak i szacowne ośrodki akademickie. Bojkotowano żydowskie sklepy, zakazano uboju rytualnego. Na wyższych uczelniach wprowadzano limity przyjęć dla żydowskich kandydatów i getta ławkowe, czemu sprzeciwiali się niektórzy polscy profesorowie i studenci.

Bujny rozwój kultury i życia społecznego Żydów polskich brutalnie przerwał wybuch II wojny światowej.

Żydzi na ziemiach polskich

▶▶▶ Zagłada

Los Żydów po agresji niemieckiej na Polskę został przesądzony. Zgodnie z zapowiedziami niemieckich nazistów, wyznających skrajnie antysemicką i rasistowską ideologię, Żydzi uznani zostali za element nie tylko obcy i wrogi, ale wręcz niegodny życia. Niemieckie ustawodawstwo okupacyjne pozbawiło ich jakichkolwiek praw, majątku, możliwości wyboru miejsca zamieszkania i przemieszczania się. Żydzi poddani zostali ostrym represjom, prześladowaniom, nałożono na nich przymus pracy, odizolowano od reszty społeczeństwa zamykając setki tysięcy ludzi w gettach, w których warunki urągały jakimkolwiek cywilizowanym zasadom życia. Głód, fatalne warunki higieniczne, epidemie chorób zakaźnych oraz głębokie poczucie osamotnienia dziesiątkowały zamkniętą w nich ludność żydowską. Ten okres eksterminacji pośredniej trwał do przełomu 1941 i 1942 r. kiedy to Niemcy podjęli decyzję o wymordowaniu 11 mln Żydów nie tylko polskich ale i europejskich. Wiosną 1942 r. Niemcy wraz z pomocnikami przystąpili do likwidacji gett i mordowania Żydów w specjalnie stworzonych do tego celu ośrodkach śmierci w Bełżcu, Sobiborze, Treblince i na Majdanku w Lublinie. Do jesieni 1943 r. zdecydowana większość polskich Żydów została wymordowana. Ci, którzy jeszcze żyli próbowali przeciwstawić się eksterminacji, wzniecając liczne akcje samoobrony w likwidowanych gettach lub bunt w ośrodkach śmierci.

Postawy Polaków wobec żydowskiej tragedii były zróżnicowane. Niemcy karali śmiercią Polaków, którzy pomagali Żydom. Żydów ratowali nieliczni. Robiący to bezinteresownie zostali po

latach uznani przez ocalałych za bohaterów i uhonorowani tytułem Sprawiedliwych wśród Narodów Świata. Większość Polaków, skupiona na trudach okupacyjnej codzienności, pozostała bierna. Zdarzało się też, że Polacy wydawali Żydów Niemcom lub sami ich mordowali. W wyniku niemieckiej polityki antyżydowskiej prowadzonej na okupowanych ziemiach polskich wojny nie przeżyło blisko 90% z liczącej 3,4 mln osób żydowskiej ludności II RP.

Żydzi na ziemiach polskich

▶▶▶ Powojnie

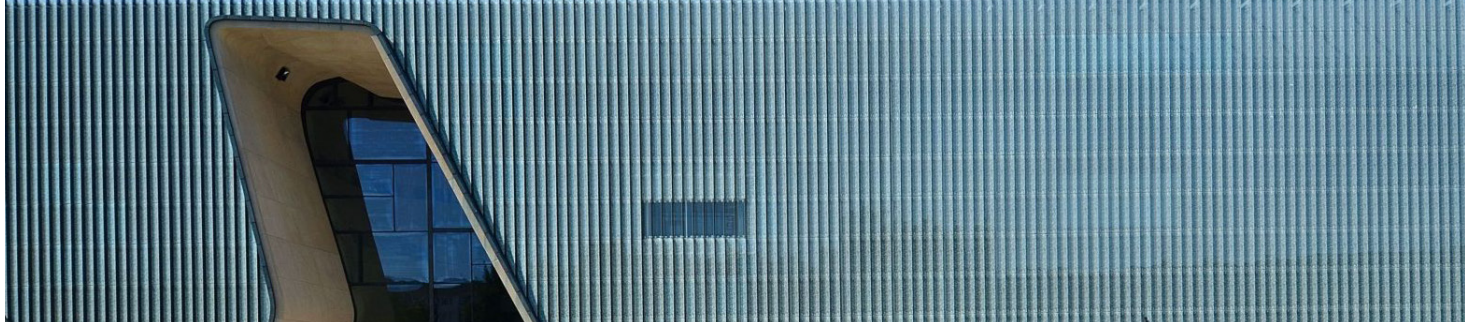
Spośród 300 tys. Żydów polskich, którzy przeżyli wojnę, w większości w Związku Radzieckim, nie wszyscy wrócili do Polski. Powracający pragnęli odbudować życie osobiste i społeczne, które legło w gruzach. Wojna jednak nie tylko spowodowała ruinę materialną społeczeństwa, ale w znacznym stopniu przyczyniła się do głębokiego załamania moralności, odrzucenia uznawanych dotąd wartości i autorytetów. W latach tuż powojennych dochodziło do ataków przemocy przeciwko Żydom. Dodatkowym prócz antysemityzmu motywem niechęci był stereotyp żydokomuny i oskarżanie Żydów o sprzyjanie nowemu, narzuconemu siłą przez ZSRR i komunistów, a więc nieakceptowanemu i niechcianemu nowemu ustrojowi komunistycznemu. Akty agresji fizycznej (np. pogrom w Kielcach 4 lipca 1946 r.) i ogólna atmosfera w powojennej Polsce postawiła przed nieliczną społecznością Żydów polskich dramatyczne pytanie: zostać w kraju czy emigrować? W połowie lat 40. opuściło Polskę około 150 tys. Żydów. Ci, którzy zdecydowali się pozostać początkowo próbowali odbudować życie własnej społeczności. Na Dolnym Śląsku i w dużych miastach Polski Centralnej zakładano gazety, szkoły, spółdzielnie pracy i inne instytucje

społeczno-kulturalne. Reaktywowały działalność żydowskie partie polityczne. Wkrótce jednak władze komunistyczne zlikwidowały pluralizm życia społecznego Żydów polskich, a tych nielicznych, którzy pozostali – podporządkowały i poddały kontroli. Po kolejnych falach emigracji i haniebnych wydarzeniach Marca 1968 zostało w Polsce około 10 tys. Żydów. Życie religijne, kulturalne czy społeczne Żydów polskich zamarło. Dopiero po przełomie lat 80. i 90. XX w. nastąpiło jego odrodzenie i ożywienie. Dziś wspiera je i opowiada o nim Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN.

Muzeum

– idea i znaczenie

►►► miejsce

Miejsce, w którym wzniesiono Muzeum POLIN, jest symboliczne dla historii Żydów warszawskich, a pośrednio także Żydów polskich. Budynek znajduje się w sercu Muranowa, przy ul. Anielewicza 6 (przedwojenna Gęsia), w dzielnicy, która od XIX w. do II wojny światowej stanowiła, wraz z terenami przylegającymi, największe w Europie, tętniące życiem „miasto żydowskie”. Podczas okupacji Niemcy przekształcili je w 1940 r. w największe getto w Europie. Końcem tragicznej historii getta warszawskiego było powstanie żydowskie w 1943 r. Po zakończeniu wojny na gruzach zrównanego z ziemią getta wybudowano nową dzielnicę mieszkaniową. Dzisiaj otaczający Muzeum obszar Muranowa to strefa pamięci, z wieloma pomnikami i ważnymi miejscami historycznymi, upamiętniającymi wydarzenia i ofiary Zagłady. Muzeum stoi dokładnie naprzeciwko najważniejszego z nich, pomnika Bohaterów Getta, odsłoniętego w 1948 r. To przy nim każdego 19 kwietnia, w rocznicę wybuchu powstania w getcie warszawskim, oraz w inne rocznice i wydarzenia upamiętniające Zagładę, odbywają się najważniejsze państwowe uroczystości i spotkania.

►►► misja

Misją Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN jest przywracanie i ochrona pamięci historii Żydów polskich, przyczynianie się do wzajemnego zrozumienia i szacunku wśród Polaków i Żydów, społeczeństw Europy i świata. Muzeum POLIN jest pomyślane jako nowoczesne centrum edukacji i kultury, platforma dialogu społecznego – instytucja oferująca głębokie doświadczenie i promującą nowe standardy obcowania z historią.

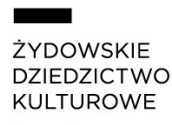
Muzeum POLIN jest punktem odniesienia dla wszystkich zainteresowanych dziedzictwem Żydów polskich oraz znakiem dokonującego się przełomu we wzajemnych stosunkach Polaków i Żydów. Żydzi przyjeżdżający do Polski znajdują w nim najważniejsze informacje, które pozwolą im świadomie kształtować plany podróży do miejsc rodzinnej historii. Zadaniem muzeum jest także wspomaganie rozwoju tożsamości żydowskiej wśród odradzającej się wspólnoty Żydów polskich oraz wspieranie inicjatyw lokalnych i ogólnokrajowych, podejmowanych w demokratycznej Polsce, aby na nowo przemyśleć doświadczenie współżycia obu społeczności. Program muzeum jest punktem

wyjścia dla debat zarówno na temat jasnych, jak i ciemnych kart polsko-żydowskiej przeszłości. Daje ogólną orientację, wyznacza kierunki, zachęca do samodzielnej eksploracji nieraz rzadko odwiedzanych miejsc.

Muzeum POLIN jest jednak nade wszystko miejscem spotkań ludzi, którzy pragną lepiej poznać przeszłość i współczesną kulturę żydowską, chcą zmierzyć się ze stereotypami i ograniczyć zjawiska zagrażające współczesnemu światu, takie jak ksenofobia i nacjonalistyczne uprzedzenia. Dlatego jest to miejsce otwarte dla wszystkich.

Zdjęcia pochodzą z Centralnej Bazy Judaików,
<http://judaika.polin.pl>

Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN
Anielewicza 6, 00-157 Warszawa
www.polin.pl

Wsparcie udzielone z funduszy norweskich i EOG przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię

www.eeagrants.org, www.norwaygrants.org